

Луценко Ю. В.

<https://orcid.org/0000-0002-8731-2941>

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ГАРМОНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З НОРМАМИ РИМСЬКОГО СТАТУТУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

Стаття присвячена комплексному теоретико-правовому дослідженню трансформації національної системи кримінальної юстиції України в умовах масштабної збройної агресії. У роботі проаналізовано тривалу еволюцію архітектури міжнародного кримінального правосуддя від фундаментальних принципів Нюрнберзького трибуналу до заснування Міжнародного кримінального суду. Обґрунтовано, що сучасний період характеризується найглибшою трансформацією світового правопорядку з часів Другої світової війни, де агресія РФ проти України виступила ключовим каталізатором для переосмислення існуючих та створення принципово нових механізмів забезпечення правосуддя.

Метою статті є ґрунтовний аналіз теоретико-правових засад формування системи міжнародних злочинів та процесу системної гармонізації національного законодавства України з нормами Римського статуту Міжнародного кримінального суду. У ході дослідження детально розглянуто чотири ключові категорії діянь (Core International Crimes): геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Проаналізовано нову редакцію ст. 442 КК України, яка уточнює дефініцію геноциду (заміна «тяжких тілесних ушкоджень» на «серйозну шкоду») та запроваджує відповідальність за публічне підбурювання до його вчинення, що є критично важливим у контексті протидії дегуманізуючій пропаганді.

Особливу увагу приділено найбільш значущому прогресу в українському кримінальному праві – впровадженню ст. 442-1 КК України, яка вперше криміналізує злочини проти людяності. Висвітлено гостру правову проблему ретроактивності цієї норми через конституційний бар'єр принципу nullum crimen sine lege, що наразі обмежує можливість кваліфікації минулих злочинів у національних судах. Досліджено специфіку воєнних злочинів за ст. 438 КК України, де виявлено потребу у створенні деталізованого «каталогу» складів злочинів для підвищення якості правозастосування.

За результатами аналізу зроблено висновок, що прийняття Закону № 4012-IX заклало ґрунтовний нормативно-правовий фундамент для боротьби з безкарністю. Проте ефективність системи залежатиме від подальшого уточнення процесуальних процедур та усунення законодавчих прогалин для реального забезпечення принципу невідворотності покарання

Ключові слова: злочини агресії, воєнні злочини, застосування зброї масового знищення, геноцид, екоцид, пропаганда війни, злочини проти людяності, збройний конфлікт, Римський статут, Міжнародний кримінальний суд, міжнародне кримінальне/гуманітарне право, біологічна зброя, військовополонений, комбатант, командна відповідальність, міжнародний правопорядок, міжнародне кримінальне право, світова безпекова політика, національна безпека, гармонізація законодавства, універсальна юрисдикція, національні цінності.

Постановка проблеми. Сучасна архітектура міжнародного кримінального правосуддя пройшла тривалу еволюцію, що була викликана необхідністю реагування на найбільш гострі порушення людської гідності та загрози світовому правопорядку. Витоки цієї системи сягають завершення

Другої світової війни, коли міжнародна спільнота вперше на практиці реалізувала ідею індивідуальної кримінальної відповідальності лідерів держав за злочини, що мають транскордонний характер. Нюрнберзький та Токійський трибунали заклали фундаментальні правові принципи, згідно з якими

офіційний статус особи, включаючи статус глави держави чи уряду, не звільняє її від відповідальності за злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності [24].

Сьогодні глобальна система міжнародного правопорядку переживає період найглибшої трансформації з часів Другої світової війни. Збройна агресія РФ проти України стала каталізатором для переосмислення існуючих та створення принципово нових інституційних механізмів забезпечення правосуддя. Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, за своєю суттю, зазіхають на найбільш фундаментальні цінності світової спільноти, що вимагає не лише досконалої нормативної бази, а й ефективної системи органів, здатних реалізувати принцип невідворотності покарання незалежно від статусу злочинця [1; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом питання, які стосуються кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку присвячені роботи Н. С. Андрейченко, М. І. Бажанова, І. В. Басистої, Н. В. Дрьоміна-Волок, О. О. Дудорова, Д. О. Коваль, Ю. С. Резнік, В. Я. Тація, М. І. Хавронюка та інших науковців. Не дивлячись на те, що наукові розвідки зазначених науковців стосувалися кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та написаних у різні етапи розвитку держави, праці цих науковців залишаються актуальними й дотепер.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз теоретико-правових засад формування системи міжнародних злочинів та процесу гармонізації національного законодавства України з нормами Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Виклад основного матеріалу. Протягом десятиліть Холодної війни ідея створення постійного міжнародного судового органу залишалася в стані стагнації через глибокі геополітичні розбіжності. Однак трагічні події 1990-х років, зокрема масові звірства в колишній Югославії та Руанді, змусили світове співтовариство повернутися до розробки системного механізму притягнення до відповідальності. Результатом цих зусиль стало прийняття 17 липня 1998 року Римського статуту, який заснував Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) першу постійну міжнародну кримінальну інституцію. Статут набув чинності 01 липня 2002 року після ратифікації шістьде-

сятьма державами, що ознаменувало нову еру в боротьбі з безкарністю [24].

Для України питання правової кваліфікації злочинів проти миру та безпеки людства набуло екзистенційного значення у зв'язку зі збройною агресією РФ. Розділ XX КК України став ключовим інструментом національної системи правосуддя у відповідь на виклики повномасштабного вторгнення 2022 року [4].

Особливий інтерес для правозастосовної практики становить ст. 436-2 КК України, введена після початку повномасштабного вторгнення. Основною проблемою при застосуванні цієї норми є визначення повторності. Зокрема, у судовій практиці спостерігаються два підходи до кваліфікації репостів у соціальних мережах: як одиничного продовжуваного злочину або як сукупності злочинів, де кожен репост є окремим епізодом [4]. Це підкреслює необхідність глибокого аналізу умислу особи на поширення пропаганди та підтримку агресії.

Стаття 438 КК України виступає ключовим інструментарієм для переслідування за воєнні злочини. Як бланкетна норма, вона відсилає до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Це дозволяє українським судам безпосередньо посилатися на Гаазькі конвенції та Додаткові протоколи до Женевських конвенцій. Проте виникає правова дискусія щодо розмежування дій за ст. 438 КК України та суміжними статтями, такими як ст. 260 КК України (Створення незаконних збройних формувань) або ст. 110 КК України (Посягання на територіальну цілісність). Судова практика схиляється до того, що за наявності ознак воєнного злочину пріоритет має віддаватися ст. 438 КК України, оскільки вона повніше відображає характер скоєного діяння в контексті міжнародного збройного конфлікту [4].

Таким чином необхідно відмітити, що належна імплементація норм міжнародного права в національне законодавство є не лише вимогою європейської інтеграції, а й необхідною умовою для забезпечення невідворотності покарання за агресію, воєнні злочини та геноцид [5].

I. Концептуальний аналіз основних міжнародних злочинів (Core International Crimes). Міжнародне право виокремлює чотири категорії діянь, які визнаються найбільш серйозними злочинами, що викликають занепокоєння всієї міжнародної спільноти: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Кожен із цих складів має специфічні ознаки, що

визначають особливості процесу доказування та кваліфікації.

Геноцид: злочин зі спеціальним умислом. Геноцид часто характеризують як «серйозний злочин» через його суб'єктивну сторону, що вимагає наявності спеціального наміру (*dolus specialis*) повністю або частково знищити певну групу. Римський статут та КК України (у редакції 2024 року) визначають чотири типи груп, що перебувають під захистом: національні, етнічні, расові та релігійні [24].

Так, у теорії кримінального права до об'єктивної сторони геноциду (ст. 442 КК України) відносять: позбавлення життя членів групи, заподіяння членам групи серйозної шкоди, створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення, впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі, насильницьке створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення; впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі, насильницька передача дітей з однієї групи в іншу.

Кримінальним законодавством визначено також зміст та правові наслідки такого діяння. Так, сюди відносять фізичне знищення представників захищеної групи з метою її ліквідації [17]; фізичне або ментальне каліцтво, що підриває життєздатність групи [24]; навмисне позбавлення доступу до їжі, води, медикаментів, депортація [5]; примусова стерилізація, примусові аборти, розділення чоловіків та жінок [24]; переміщення дітей в іншу групу з метою знищення ідентичності [2].

Нова редакція ст. 442 КК України виправила певні невідповідності. Зокрема, було замінено «заподіяння тяжких тілесних ушкоджень» на «заподіяння серйозної шкоди», що ширше охоплює як фізичне, так і психічне здоров'я членів групи. Також було вилучено формулювання про «скорочення дітонародження», яке не відповідає автентичному тексту ст. 6 Римського статуту [6].

Також важливою новелою українського законодавства стало введення відповідальності за публічне підбурювання до геноциду, що здійснюється через засоби масової інформації або іншим публічним шляхом [2]. Це відображає розуміння того, що геноцидальні акти часто є результатом тривалої дегуманізації жертв через пропаганду.

Разом з цим експерти вказують на потенційну небезпеку нової редакції ч. 2 ст. 442 КК України, яка встановлює відповідальність за прямі та публічні заклики до геноциду [18]. Уточнення

щодо публічного характеру та специфічної мети закликів, хоч і наближає норму до міжнародних стандартів, може призвести до того, що дії, які раніше кваліфікувалися за ширшим визначенням, будуть декриміналізовані. Це створює юридичну невизначеність щодо вже винесених вироків та триваючих розслідувань, де умисел на геноцид через пропаганду був доведений за попередніми стандартами [25].

II. Злочини проти людяності: системність та масштабність. Найбільш значущим прогресом стало впровадження до національного законодавства ст. 442-1 КК України (Злочини проти людяності). До 2024 року українське право не знало цієї категорії діянь, що змушувало правоохоронців кваліфікувати системні напади на цивільних виключно як воєнні злочини, хоча останні вимагають наявності зв'язку (*nexus*) зі станом війни, тоді як злочини проти людяності можуть вчинятися і поза контекстом активних бойових дій.

Незважаючи на успіх у криміналізації, практичне застосування ст. 442-1 КК України стикається з фундаментальною проблемою дії закону в часі. Принцип *nullum crimen sine lege* (ст. 58 Конституції України) забороняє зворотню дію кримінального закону, що погіршує стан особи. Таким чином, ст. 442-1 КК України може застосовуватися лише до подій, які були вчинені після жовтня 2024 року. Це означає, що понад десять років агресії, включаючи події в Бучі, Маріуполі та систематичні депортації дітей до 2024 року, не можуть бути кваліфіковані за цією статтею в національних судах [22]. Хоча міжнародне право (ст. 7 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) дозволяє ретроактивне покарання за злочини, що були такими за міжнародним правом у момент вчинення, український законодавець не передбачив спеціального механізму для подолання цього конституційного бар'єру [25].

Також необхідно звернути увагу, що злочини проти людяності відрізняються від звичайних кримінальних правопорушень контекстуальним елементом: вони повинні вчинятися як частина широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яке цивільне населення [24]. При нагоді слід зазначити, що до 2024 року український КК не містив окремої загальної статті для цієї категорії, що ускладнювало переслідування за акти насильства, які не підпадали під визначення воєнних злочинів [5]. Прийняття 09 жовтня 2024 року Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України

у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» № 4012-IX виправило цей недолік, запровадивши ст. 442-1 КК України [2]. Разом з цим глибокий аналіз зазначених нормативно-правових актів вказує на те, що багато новел мають фрагментарний характер.

Перелік діянь, що складають злочини проти людяності, включає умисне вбивство, винищення, поневолення, депортацію, катування, сексуальне насильство, переслідування ідентифікованих груп за політичними, расовими чи релігійними ознаками, а також злочин апартеїду [2]. Особливу увагу приділено гендерно зумовленим злочинам, таким як примусова вагітність та сексуальне рабство, що вперше отримали чітке визначення в міжнародному праві через Римський статут [26].

III. Воєнні злочини та міжнародне гуманітарне право. Воєнні злочини – це серйозні порушення законів та звичаїв війни, що застосовуються в умовах збройного конфлікту. Вони базуються на нормах Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них [3]. На відміну від злочинів проти людяності, воєнні злочини обов'язково пов'язані зі станом війни (*nexus*) та можуть бути спрямовані як проти цивільних осіб, так і проти комбатантів, які припинили участь у бойових діях [5].

КК України у ст. 438 передбачає відповідальність за жорстоке поводження з військовополоненими, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території та застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом [5]. Римський статут значно розширив цей перелік, включивши до нього використання дітей-солдатів та навмисні атаки на об'єкти, що не є військовими цілями, такі як школи, лікарні та культурні пам'ятки [24].

Стаття 438 КК України залишається основним інструментом переслідування за порушення законів та звичаїв війни. Вона має бланкетний характер, відсилаючи до міжнародних договорів. Разом з цим Закон № 4012-IX [2] не виправив головну ваду цієї статті – відсутність деталізованого переліку («каталогу») воєнних злочинів [22].

Попередній законопроект № 2689 пропонував імплементувати вичерпний список із понад 40 складів воєнних злочинів, але чинний закон обмежився лише уточненням назви статті та деяких санкцій. Це змушує українських суддів і прокурорів самостійно тлумачити норми міжнародного гуманітарного права, що призводить

до низької якості обвинувальних актів та ризику скасування вироків через невизначеність елементів складу злочину. Більше того, певні діяння, визнані воєнними злочинами за Римським статутом (наприклад, напади на докільля або використання дітей-солдатів), досі не отримали прямої криміналізації в КК України [22].

IV. Злочин агресії: відповідальність за розв'язання війни. Злочин агресії визначається як планування, підготовка, ініціювання або виконання акту агресії особою, яка здатна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави [24]. Це так званий «лідерський злочин», де суб'єктом може бути лише особа з вищого керівництва [21]. Стаття 437 КК України (у редакції 2024 року) була синхронізована з Кампальськими поправками до Римського статуту, що дозволяє більш чітко кваліфікувати дії, які призвели до порушення територіальної цілісності України [2].

У теорії кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку прийнято поділяти критерії злочину агресії на три групи: 1) характер та масштаб (дія має бути очевидним порушенням Статуту ООН); 2) суб'єкт злочину (особи на владних посадах (політичне та військово керівництво); 3) дії держави (вторгнення, бомбардування, блокада портів, напад на збройні сили).

V. Гармонізація національного законодавства України з Римським статутом. Процес ратифікації Римського статуту в Україні був тривалим і завершився у серпні 2024 року, коли Президент України підписав відповідний закон [20]. Це вимагало системного перегляду КК та КПК України для забезпечення комплементарності з МКС. Прийняття 09.10.2024 року Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» став інструментом, що інтегрував міжнародні стандарти в національну правову систему [2]. Основна мета даного нормативно-правового акту це спрямування на приведення положень КК України у відповідність до норм Римського статуту МКС та забезпечення кримінально-правового переслідування за найбільш тяжкі міжнародні злочини (злочин геноциду, злочин агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини).

Доповнення КК України ст. 442-1 покликане запровадити в Україні кримінальну відповідальність за злочини проти людяності та імплемен-

тувати ст. 7 Римського статуту. З метою приведення у відповідність до ст. 8 та 8bis Римського статуту МКС було запропоновано замінити назву ст. 437 КК України (Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни) на (Злочин агресії), а також ст. 438 КК України (Порушення законів та звичаїв війни) на (Воєнні злочини). Частину першу ст. 442 КК України (Геноцид) викладено у відповідності до тексту ст. 6 Римського статуту МКС, а саме передбачено, що, крім діянь, наведених у чинному КК України, кримінальнокараним повинно бути й заподіяння психічного розладу з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи. З метою імплементації ст. 28 Римського статуту Законом пропонувалось доповнити КК України новою ст. 31-1, яка встановлює кримінальну відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників, за будь-який злочин, передбачений ст.ст. 437–439, 442, 442-1 КК України, вчинений підлеглою особою, яка на момент вчинення злочину перебувала під його фактичним командуванням і контролем, за умови що при цьому він достовірно знав або проігнорував інформацію, яка явно вказувала на те, що зазначена підлегла особа вчиняла або мала намір вчинити такий злочин, але не вжив дій, яких повинен був і міг вжити у межах своїх повноважень для запобігання чи припинення вчинення злочину або для повідомлення про такий злочин органу досудового розслідування. Також Законом запропоновано внести зміни до ст.ст. 49, 68, 80, 96-3, 96-9 КК України, що забезпечать належне запобігання юридичної та фактичної безкарності за злочини, передбачені ст.ст. 437–439, 442, 442-1 КК України Законом, правовий зміст яких вимагає застосування реального і адекватного покарання до осіб, які їх вчинили, з урахуванням вимог Римського статуту. З метою виконання вимог ст. 70 Римського статуту (Злочини проти відправлення правосуддя), яка передбачає можливість передачі державам провадження щодо злочинів, спрямованих на протидію розслідуванню і розгляду справи МКС, до ст.ст. 376, 384 КК України включаються відповідні примітки. Зміни до КПК України впливають зі змін до КК України і визначають, що слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених новою ст. 442-1 КК України (Злочини проти людяності). Також щодо цих злочинів передбачено здійснення спеціального досудового розслідування. Виключення примітки у розділі

IX-2 КПК України, на думку законодавця повинно забезпечити повний обсяг співробітництва з МКС, який Україна зобов'язана надавати після набрання чинності для неї Римським статутом [19].

VI. Інститут командної відповідальності. Одним із найважливіших нововведень стало впровадження ст. 31-1 КК України, яка закріплює відповідальність військових командирів та інших начальників за злочини їхніх підлеглих. Запровадження ст. 31-1 КК України стало відповіддю на вимоги ст. 28 Римського статуту де передбачено, що командир несе кримінальну відповідальність за геноцид, злочини проти людяності чи воєнні злочини підлеглих, якщо він знав або повинен був знати про їх вчинення, але не вжив заходів для їх запобігання чи припинення [2]. Цей інститут змінює парадигму відповідальності, унеможливаючи виправдання командирів тим, що вони не віддавали прямих наказів. Проте спосіб імплементації цієї норми викликав значні теоретичні та практичні дискусії.

Командна відповідальність має глибокі міжнародно-правові корені, адже розвивалася від Нюрнберзького і Токійського трибуналів до сучасного Римського статуту. В Україні вона була імплементована через ст. 31-1 КК України лише у жовтні 2024 року. Певні елементи командної відповідальності вже частково були відображені у ст. 426 та 438 КК України, однак вони не охоплювали всі необхідні аспекти.

Разом з тим, міжнародне кримінальне право визнає командну відповідальність окремим видом кримінальної відповідальності, що не є формою співучасті. Відповідальність виникає не за вчинення злочину, а за невиконання обов'язку запобігти або покарати злочини підлеглих. Це фундаментальна відмінність, яка має критичне значення для слідства та кваліфікації [8].

Водночас, застосування принципу командної відповідальності за вчинення воєнних злочинів і, відповідно, злочинів проти людяності не є оптимальним. Крім того, розслідування військових злочинів не завжди проводяться належним чином. У воєнний час, коли немає доступу до територій, часто використовуються стандарти доказування, які не завжди збігаються з вимогами КПК України. У зв'язку з цим варто задуматися, як удосконалити відповідні слідчі процедури і забезпечити, щоб судовий розгляд відбувався в рамках кримінального процесуального законодавства [29].

При нагоді необхідно зазначити, що законодавець розмістив ст. 31-1 у Розділі VI Загальної частини КК (Співучасть у кримінальному правопору-

шенні) [16]. Це рішення вважається помилковим з точки зору класичної доктрини кримінального права. Співучасть передбачає умисну спільну участь кількох осіб, тоді як командна відповідальність може виникати через необережність командира (критерій «повинен був знати») [23]. Оскільки командир не поділяє умисел підлеглого на вчинення вбивства чи катування, а відповідає за власну бездіяльність (нездійснення контролю), це діяння за своєю природою ближче до злочину *sui generis* або форми причетності [16].

Досліджуючи інститут командної відповідальності необхідно звернути увагу на порівняльну характеристику суб'єктивної сторони даного злочину. Так, українська редакція ст. 31-1 КК України є більш вузькою, ніж ст. 28 Римського статуту. Вона передбачає відповідальність лише тоді, коли командир достовірно знав або проігнорував інформацію, яка явно вказувала на злочин. У той же час Римський статут використовує стандарт «знав або в силу обставин на той час повинен був знати» (*should have known*) [23]. Використання терміну «явно вказувала» створює вищий поріг доказування для прокурорів, дозволяючи командирам стверджувати, що наявна у них інформація не була достатньо «явною» [6]. Крім того, виникає складність із формулою кваліфікації. Згідно з ч. 3 ст. 31-1 КК України, обвинувачення має посилатися одночасно на ст. 31-1 КК України та статтю Особливої частини, що описує злочин підлеглого. Якщо підлеглий вчинив кілька злочинів, або кілька підлеглих вчинили різні злочини, формула стає надзвичайно громіздкою (наприклад, ч. 2 ст. 31-1, ч. 1 ст. 438, ч. 1 ст. 442-1 КК України) [7].

VII. Зміни в системі покарань та процесуальні особливості. Ратифікація статуту також спричинила зміни в загальній частині КК України. Зокрема, було оновлено ст. 8 КК України стосовно дії закону в просторі, що дозволяє українським судам застосовувати універсальну юрисдикцію у певних випадках [2]. Важливим кроком стало скасування строків давності для всіх категорій основних міжнародних злочинів (ст.ст. 49 та 80 КК України), що гарантує можливість притягнення до відповідальності навіть через десятиліття [27].

У КПК України було розширено Розділ IX-2, який регламентує особливості співробітництва з МКС [17]. Це включає процедури передачі підозрюваних, виконання запитів про допомогу та обмін доказами. Законом також уточнено умови проведення заочних розслідувань (*in absentia*), які є критично важливими в умовах, коли підоз-

рювані особи перебувають на непідконтрольних територіях або на території РФ [29].

Ратифікація ст. 124 Римського статуту призвела до того, що на сім років виключається юрисдикція МКС щодо воєнних злочинів, вчинених громадянами України. Це рішення стало результатом внутрішньополітичного компромісу для заспокоєння військових та спецслужб, які побоювалися «політично мотивованих» переслідувань з боку Гааги [28].

Необхідно також зазначити, що ст. 124 Римського статуту виявилася суперечливою для багатьох держав. У 2015 році після голосування під час 14-ї сесії Асамблеї держав-учасниць було прийнято поправку, яка повністю виключає це положення з Римського статуту.

Однак ця розробка є переважно дискусійною. Відповідно до правил і процедур, що регулюють Римський статут, стаття 124 залишатиметься чинною для всіх країн до одного року після того, як більшість держав-учасниць ратифікують цю поправку. На сьогоднішній день лише 24 держави-учасниці зі 110 країн фактично ратифікували його.

З точки зору юрисдикції, ратифікація Україною Римського статуту мало змінюється, оскільки країна визнає юрисдикцію МКС щодо злочинів, скоєних на її території з листопада 2013 року. Це вже дозволило Суду розслідувати ймовірні військові злочини, скоєні в Україні, в тому числі пов'язані з анексією Росією АР Криму в 2014 році та повномасштабним вторгненням у 2022 році.

Як обов'язкова умова вступу України до ЄС, деякі спостерігачі кажуть, що ратифікація відштовхує країну ще далі від ідеологічної та територіальної хватки Росії. Однак, як показує державний візит Президента Росії В. Путіна до Монголії у вересні 2025 року, МКС все ще стикається зі значними проблемами у затриманні високопосадовців Росії та притягненні їх до відповідальності [28].

Висновки. Аналіз сучасного стану кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку свідчить про фундаментальну трансформацію правового поля України та світу. Ратифікація Римського статуту, створення Спеціального трибуналу щодо агресії та впровадження інституту командної відповідальності у 2024–2025 роках сформували міцне підґрунтя для боротьби з безкарністю.

Ратифікація Римського статуту в серпні 2024 року та прийняття імплементаційного Закону України «Про внесення змін до Кримінального та

Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» ознаменували завершення тривалого процесу гармонізації національного законодавства з міжнародним правом. Це не лише технічне оновлення КК України, а стратегічний крок, що забезпечує комплементарність української правової системи з Міжнародним кримінальним судом та відповідає вимогам європейської інтеграції.

Також з ратифікацією Римського статуту відбувся суттєвий прогрес у визначенні основних міжнародних злочинів (Core International Crimes): злочини проти людяності (ст. 442-1 КК України), який був вперше введений до КК України, що дозволяє переслідувати за системні напади на цивільне населення поза контекстом війни; геноцид (ст. 442 КК України), який був системно оновленим термінологією (заміна «тяжких тілесних ушкоджень» на «серйозну шкоду») та введено відповідальність за публічне підбурювання до геноциду; злочин агресії (ст. 437 КК України), який був синхронізований з Кампальськими поправками, що чітко визначає його як «лідерський злочин».

Необхідно також звернути увагу, що окрім прогресивних моментів, існують значні виклики для практичного правозастосування. Так, залишається проблема ретроактивності: (через конституційний принцип *nullum crimen sine lege* (ст. 58 Конституції), ст. 442-1 КК України не може застосовуватися до подій, що сталися до жовтня 2024 року (наприклад, злочини вчинені в Маріуполі чи Бучі), що обмежує національне правосуддя у кваліфікації минулих кримінальних правопорушень саме як злочинів проти людяності.

Не вирішеним залишається і відсутність каталогу воєнних злочинів. Так, ст. 438 КК України залишилася бланкетною нормою без деталізованого переліку складів злочинів, що змушує суддів

самостійно тлумачити норми міжнародного гуманітарного права, створюючи ризики для якості обвинувальних актів.

Впровадження відповідальності командирів за злочини підлеглих є ключовою новелою, проте її реалізація має і ряд недоліків. Зокрема, помилкова класифікація: Розміщення цієї норми у Розділі VI Загальної частини (Співучасть у кримінальному правопорушенні) КК України є теоретично невірним, оскільки командна відповідальність ґрунтується на бездіяльності та необережності командира, а не на спільному умислі з виконавцем. Завищений поріг доказування: українська редакція вимагає, щоб інформація «явно вказувала» на злочин, тоді як Римський статут використовує ширший стандарт – «повинен був знати» (*should have known*), що може ускладнити притягнення командирів до відповідальності в національних судах.

Ратифікація Римського статуту дозволяє Україні повноцінно використовувати інструменти міжнародного правосуддя, включаючи скасування строків давності та використання універсальної юрисдикції. Однак ефективність системи все ще залежить від політичної волі держав-учасниць МКС (приклад візиту Путіна до Монголії) та здатності української процесуальної системи адаптувати стандарти доказування до умов воєнного часу.

Отже, Україна створила міцний нормативно-правовий фундамент, але для реального забезпечення невідворотності покарання необхідне подальше уточнення процесуальних процедур та усунення догматичних суперечностей у національному кримінальному законодавстві. Кінцевою метою цих зусиль є не лише покарання конкретних осіб, а й підтвердження верховенства права як основи світового порядку, де агресія та геноцид неминуче призводять до лави підсудних.

Список літератури:

1. Березніков О. Родовий об'єкт злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Юридичний вісник. 2019. № 3. С. 155–160. URL: https://yurvisnyk.in.ua/v3_2019/26.pdf.
2. Верховна Рада України прийняла імплементаційний Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». URL: <https://court.gov.ua/press/news/1683067/>.
3. Визначення воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/viznachennya-voennih-zlochiv-u-mizhnarodnomu-kriminalnomu-pravi.html>.
4. Воєнні злочини РФ: суддя ККС ВС Микола Мазур проаналізував резонансні склади кримінальних правопорушень. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1330973/>.
5. Воєнні злочини: особливості кваліфікації за міжнародним та національним законодавством. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_voen_zlochunu_NSHSU.pdf.

6. Експертне опитування. Як завершити гармонізацію кримінального законодавства України з міжнародним кримінальним правом? URL: https://ccl.org.ua/wp-content/uploads/2025/07/ekspertne_opytuvannya_web.pdf.

7. Задоя К. П. Особливості кримінальної відповідальності військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія право. Вип. 89 (3). 2025. С. 226–230. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.33>.

8. Інститут командної відповідальності: виклики та шляхи їх подолання у національній практиці. URL: <https://justiceweek.ccl.org.ua/?p=1755>.

9. Луценко Ю. В. Доктринальні положення кримінально-правової політики держави у сфері забезпечення воєнної безпеки України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 138. 2019. С. 84–96. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/apmv.2018.138.0>.

10. Луценко Ю. В. Політика держави у сфері боротьби зі злочинністю в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2024. Том 35 (74) № 4. С. 86–93. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.4/15>.

11. Луценко Ю. В. Поняття та зміст воєнної безпеки України у світлі сучасних викликів та загроз. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 137. 2018. С. 33–47. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/apmv.2018.137.0.33-47>.

12. Луценко Ю. В. Поняття, система та класифікація видів безпеки в контексті міжнародного правопорядку. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип. 4 (6). С. 31–39. DOI: <http://dx.doi.org/10.32518/2617-4162-2019-4-31-39>.

13. Луценко Ю. В. Правові аспекти класифікації злочинів проти воєнної безпеки України, які віднесені до Розділу I Особливої частини КК України (Злочини проти основ національної безпеки України) (Частина 1). *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 3(9). С. 8–17. DOI: <http://dx.doi.org/10.32518/2617-4162-2020-3-8-17>.

14. Луценко Ю. В. Правові засади формування та реалізації воєнної політики України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 4. 130-136. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1736>.

15. Луценко Ю. В. Теоретико-правові аспекти воєнної сфери в системі державної безпеки України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 3(32). С. 49–53. DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i3\(32\).602](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i3(32).602).

16. Марін О. Проблеми впровадження «командної» відповідальності у національне кримінальне право України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Вип. 90 (4). 2025. С. 88–96. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.12>.

17. Новели КК України та КПК України. Імплементація Римського Статуту Міжнародного кримінального суду – Ірина Гловюк. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/noveli-kk-ukrayini-ta-kpk-ukrayini-implimentaciia-rimskogo-statutu-miznarodnogo-kriminalnogo-sudu-irina-gloviuk>.

18. Опубліковано зміни до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів з урахуванням положень Римського статуту. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/231386_opublikovano-zmni-do-kriminalnogo-ta-kriminalnogo-protsesualnogo-kodeksv-z-urakhuvannyam-polozhen-rimskogo-statutu.

19. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/2a72647b-fb5e-446e-b5fba09ddb0efa2d>.

20. Президент підписав підтриманий ВРУ Закон про ратифікацію Римського статуту МКС. URL: <https://legal100.org.ua/prezydent-pidpysav-pidtrymanyj-vru-zakon-pro-ratyfikacziyu-rymskogo-statutu-mks/>.

21. Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України. URL: <https://rm.coe.int/ukr-faq-special-tribunal-2778-2072-3213-2/1680b67922>.

22. Хроніки народження одного карго-культу: як та чому процес гармонізації українського кримінального законодавства з міжнародним кримінальним правом рухається у неправильному напрямку. URL: <https://ccl.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/hroniky-narodzhennya-odnogo-kargo-kultu.pdf>.

23. Щотижневий аналіз 14–20 серпня 2024 року. URL: <https://pravo.org.ua/analytical-materials/shhotyzhnevyyj-analiz-14-20-serpnya-2024-roku/>.

24. FALQs: International Criminal Court – 25th Anniversary of the Adoption of the Rome Statute. URL: <https://blogs.loc.gov/law/2023/07/falqs-international-criminal-court-25th-anniversary-of-the-adoption-of-the-rome-statute/>.

25. Implementation of the Rome Statute in Ukraine: What to Expect in Practice. URL: <https://ulag.org.ua/articles-and-publications/implementation-of-the-rome-statute-in-ukraine-what-to-expect-in-practice/>.

26. Rome Statute of the International Criminal Court. URL: https://www.law.cornell.edu/gender-justice/resource/rome_statute_of_the_international_criminal_court.
27. Rome Statute. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Rome_Statute.
28. Ukraine overcomes challenges to become 125th country to ratify Rome Statute. URL: <https://www.ibanet.org/ukraine-overcomes-challenges-to-become-125-country-to-ratify-rome-statute>.
29. Ukraine's 2025 Challenges for Justice. URL: <https://iwpr.net/global-voices/ukraines-2025-challenges-justice>.

Lutsenko Yu. V. TRANSFORMATION OF THE SYSTEM OF INTERNATIONAL CRIMES AND HARMONIZATION OF THE CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE WITH THE NORMS OF THE ROME STATUTE: THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS, PROBLEMS AND PROSPECTS OF IMPLEMENTATION

The article is devoted to a comprehensive theoretical and legal study of the transformation of Ukraine's national criminal justice system in the context of full-scale armed aggression. The work analyzes the long-term evolution of the international criminal justice architecture, from the fundamental principles of the Nuremberg Tribunal to the establishment of the International Criminal Court. It is argued that the contemporary period is characterized by the most profound transformation of the global legal order since World War II, with the Russian Federation's aggression against Ukraine serving as a key catalyst for rethinking existing mechanisms and creating fundamentally new ones to ensure justice.

The purpose of the article is an in-depth analysis of the theoretical and legal foundations of the international crime system and the process of systemic harmonization of Ukraine's national legislation with the norms of the Rome Statute of the International Criminal Court. The study examines in detail four key categories of acts (Core International Crimes): genocide, crimes against humanity, war crimes, and the crime of aggression. The analysis covers the new version of Article 442 of the Criminal Code of Ukraine, which clarifies the definition of genocide (replacing «grievous bodily harm» with «serious harm») and introduces liability for public incitement to its commission—a step deemed critical in countering dehumanizing propaganda.

Particular attention is paid to the most significant progress in Ukrainian criminal law: the introduction of Article 442-1 of the Criminal Code of Ukraine, which criminalizes crimes against humanity for the first time. The article highlights the acute legal issue regarding the retroactivity of this provision due to the constitutional barrier of the nullum crimen sine lege principle, which currently limits the ability to qualify past crimes in national courts. Furthermore, the specifics of war crimes under Article 438 of the Criminal Code are investigated, identifying a need for a detailed «catalog» of specific crime elements to improve the quality of law enforcement.

Based on the analysis, it is concluded that the adoption of Law No. 4012-IX has laid a solid regulatory framework for the fight against impunity. However, the system's effectiveness will depend on the further refinement of procedural mechanisms and the elimination of legislative gaps to truly ensure the principle of the inevitability of punishment.

Keywords: *crime of aggression, war crimes, use of weapons of mass destruction, genocide, ecocide, propaganda of war, crimes against humanity, armed conflict, Rome Statute, International Criminal Court, international criminal/humanitarian law, biological weapons, prisoner of war, combatant, command responsibility, international legal order, international criminal law, global security policy, national security, harmonization of legislation, universal jurisdiction, national values.*

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 04.05.2026